

Békés Vera

Mikor vetted először kézbe a lapot, honnan tudtál róla?

Emlékeim szerint először Gábor Évától hallottam a Ferenczi Sándor Egyesületről, és ő adta a kezembe az új folyóirat, a *Thalassa* első számát. Gábor Éva filozófiatörténészként elsősorban a 20. század magyar eszmetörténetét kutatta¹, középpontban Alexander Bernáttal és kiterjedt családjával, így egyik vejével, Révész Gézával is. Akkoriban, a rendszerváltást közvetlenül megelőző években, új szakmai egyesületek, társaságok és folyóiratok alapítási vagy újjáalapítási lázában égett az ország. Így például ekkor alakult meg – elsősorban Gábor Évának és a később fiatalon elhunyt esztétának, Újlaki Gabriellának köszönhetően – a Polányi Mihály Szabadelvű Filozófiai Társaság is, melynek én is alapító tagja lettem, és megszületett a Társaság periodikája, a *Polanyiana*. Bizonyos értelemben mindig is testvérlapnak tekintettük a *Thalassát*, hiszen, bár a profiljaink eltérőek, céljaink kezdettől közösek voltak: megmutatni és a hazai közönség számára is hozzáférhetővé tenni olyan huszadik századi jelentős magyar gondolkodók életművét, akiket még a szűkebb a szakmai közösség sem egészen ismert, vagy éppen félreismert és alulértékelt, miközben munkásságuk nemzetközi híre folyamatosan növekszik. Feladatunk éppen ezért szövegkiadások, fordítások, publikációk és konferenciák révén fellendíteni a hazai kutatásokat és bekapcsolódni a nemzetközi hálózatba.

A nyitás nemcsak a könyv- és folyóiratkiadásban jelentkezett, de a könyvtári állományok szabad hozzáféréseben, szabadabb nemzetközi könyvbeszerzésekben és nem utolsósorban az (immár csakis a szerzői jogok védelmét szolgáló szabályok által korlátozott) szabad fénymásolásban is. (Hogy az egyre egyszerűbben hozzáférhető – és ugyanakkor megfizethető árú – fénymásolás lehetősége milyen forradalmi változást jelentett a nyolcvanas évek végén, csak az nem tudja, aki soha nem másolt fontos idézeteket cédulákra kézzel napestig a könyvtárakban, vagy nem volt kénytelen írásos engedélyekért folyamodni, hogy hozzájuthasson az ún. Z jelzetű könyvek olvasásához.)² Ebben a kedvező légkörben kimondatlanul is közös célunkká vált

¹ Gábor Éva (1925-2019) filozófus, eszmetörténész, a Polányi Mihály Szabadelvű Filozófiai Társaság alapítója és első elnöke. Ismertebb munkái közül néhány: *Alexander Bernát*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986; Révész Géza. In: Kiss György (szerk.): *Tanulmányok a magyar pszichológia történetéből*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991, 24-36. *Mannheim Károly levelezése 1911-1946*. Vál., jegyzetek Gábor Éva. Argumentum, Budapest, 1996.

² A könyvtári katalóguscédulán a Z-jelzet arra utalt, hogy a kérdéses kötet vagy kézirat a zárolt raktárban található, ahonnan csak speciális engedéllyel vagy azzal sem lehetett a dokumentumokhoz hozzáférni. A nemkívánatosnak minősített kiadványok listáját időről időre központilag átvárták, de a hetvenes-nyolcvanas

azoknak a szociokulturális gyökereknek a feltárása, vagyis annak a sajátos mintázatnak a megragadása, amit Ferenczi egykor oly találóan a *Globus Hungaricus* névvel illetett, s ami vitathatatlanul megkülönböztette a Budapestről indult gondolkodók kreativitását eszmetársaikétól. Osztottunk abban a felismerésben is, hogy vannak olyan kutatási lehetőségek, amelyek már csak a nyelvi adottságok révén is csakis ránk várnak, és amelyek nagy nemzetközi szakmai érdeklődésre tarthatnak számot.

Hol látod a lap helyét, szerepét a szakmai folyóiratok között? Hogyan változott ez a szerep?

A *Thalassa*, illetve az *Imágó Budapest* és az előbbivel egy időben indult más új társadalomtudományi folyóiratok (például a kiváló szociológiai folyóirat, a *Replika*) között többféle párhuzamot lehet találni. Valamennyi a rendszerváltást közvetlenül megelőző időszakban indult, és személyi és szakmai háttérüket a tágabb érdeklődők számára is nyitott szakmai társaságok alkották. Éppen ezért a szerkesztők és szerzők kinyilvánított szándékuk szerint mindenkor számítottak egy szűken vett akadémiai-egyetemi kutatói szakmánál jóval szélesebb kör érdeklődésére is. Ugyanakkor természetesen nagy súlyt fektettek arra, hogy a tartalom szakmai színvonala megfeleljen a magas szintű nemzetközi mércéknek. Általában tematikus számokkal jelentek meg, melyekre jellemző, hogy a forrás-dokumentumok és tanulmányok mélységükben messze túlmutatnak az ismeretterjesztésen vagy a könyvek szemlézésén: befogadásuk olvasóiktól szellemi erőfeszítést követel. Viszont éppen, mivel egy lapszámban többféle megközelítésben szerepel ugyanaz a tárgy, viszonylag könnyű átfogó képet nyerni, és a helyükön kezelni az adott témakört.

Ez nem kizárólagosságot jelent a szakmai folyóiratok között, hanem inkább egyfajta munkamegosztást. A *Thalassa* (ahogy később az *Imágó* is) interdiszciplináris szemléletű lap, a szerzők a kultúra történeti kontextusában ragadják meg témáikat. Éppen ezért az is kezdettől nyilvánvaló volt, hogy nem illeszkedik egészen az akadémiai pszichológiai vagy a pszichoterápiás szakfolyóiratok speciális profiljába. Horizontja tágasabb, és nyitottabb a társtudományok szakmai közönsége felé. Ugyanakkor nem általános ismeretterjesztő periodikáról van szó, hiszen bizonyos témákra, megközelítésekre és szerzőkre összpontosít. Természetesen korábban is időről időre megjelentek idevágó fontos – elsősorban tudománytörténeti forrásul szolgáló – dokumentumok, levelek vagy a nemzetközi szakmai élet új tendenciáit ismertető írások. Születtek tanulmányok a pszichoanalízis kialakulásának és kibontakozásának korszakában fellépő magyar gondolkodókról – például Szondi Lipótról –, de a *Thalassa* profiljában már kifejezett hangsúlyt kapott ez a történeti megközelítés. Éppen ez a vonása volt, amiért különösen fontos forrásként szolgált számomra a budapesti iskola dokumentumainak rendszeres, forrásértékű közreadása.

Van egy olyan további fontos párhuzam a tematikus folyóiratok között, ami az indulásukkor még nem lehetett tudatos koncepció, ám idővel fejlődési irányuk egyre

években a könyvtárak katalógusaiban még bőven beleütközhattünk a Z jelzetbe. Így pl. Polányi Mihály vagy Karl Popper egyes fontos művei, vagy éppen Freud írásai is ebbe a kategóriába estek.

nyilvánvalóbbá vált. Ahogy a rendszerváltás után átalakult a tudományos minősítés rendje, és a kilencvenes évek végére sorban felálltak az egyetemek doktori iskolái, úgy módosult e folyóiratok funkciója is. Eleinte elsősorban fontos forrásanyaggal és másodlagos szakirodalommal szolgáltak a posztgraduális tanulmányokhoz, de idővel a doktoranduszok kiváló publikációs fórumot is találtak bennük. Ahogyan például a BME Tudománytörténeti-tudományfilozófiai doktori iskoláját a *Polanyianához* fűzték szoros szálak, úgy a *Thalassa*, majd különösen az *Imágó* elválaszthatatlanul összekapcsolódott a Pécsi Tudományegyetem Elméleti Pszichoanalízis Doktori Programja oktatóinak és hallgatóinak körével.

Ezek a folyamatok hasonlóan zajlanak ma is a többi társadalomtudományi irányultságú folyóiratokban is. És a fejlődésmenetük is hasonlóan mondható: kezdetben a rendszerváltás körül alakuló szabadabb szakmai társaságokhoz, egyesületekhez kapcsolódtak. Idővel szükségképpen átalakultak az egyetemi doktori iskolákat tematikusan támogató professzionális periodikává. Ugyanakkor – és ez is fontos jellegzetességük – „nem öregedtek meg”. Nagyon sokat megőriztek az indulásukkor kinyilvánított koncepciójukból: azt vallják, hogy elengedhetetlenül fontos a diszciplínák közötti híd megteremtése, azaz az interdiszciplináris nyitottság, és a kutatott téma történeti-kulturális beágyazottságában való szemlélete. És mivel ezek a folyóiratok a doktoranduszok számára is fontos publikációs felületet jelentenek, hosszabb távon is biztosítják a szerzői és olvasói utánpótlást, s így remélhetőleg tartósan meg is marad a rájuk jellemző fiatalos frissesség, ami a túlélésüket biztosítja. Így van ez az egyre szűkülő pályázati lehetőségek között is, akkor is, ha a papír alapról az *Imágó* kénytelen volt a virtuális térbe költözni, annak minden előnyével és hátrányával. A virtualitás nem ártott a népszerűségének. Látható ez abból is, hogy az *Imágó* minden egyes lapbemutatóján javarészt fiatalokból összejevő teltház van, előzetes regisztráció nélkül be sem lehet jutni.

Tudod-e / hogyan tudod kötni saját munkádhoz? Saját szakterületedhez miben járult hozzá?

Összehasonlító tudománytörténettel foglalkozó tudományfilozófusként és tudományfilozófiai konstellációk kutatójaként egész pályám során olyan – Mannheim Károly szavaival élve – „hontalanná lett kérdésfeltevéseket” vizsgáltam, „amelyekhez már minden tudomány hozzászólt a maga képessége szerint, anélkül, hogy ügyelt volna a problematika folytonosságának megőrzésére”.³

Mindig foglalkoztatott a filozófiai gondolkodásmód és a szaktudományos gondolkodásmód közötti különbség, és az, hogy milyen lehetőségfeltételek vannak

³ Mannheim Károly: A nemzedékek problémája. In: *Mannheim Károly: Tudásszociológiai tanulmányok*. Osiris, Budapest, 2000.

„Budapesti” iskola nemcsak a pszichoanalízis területén alakult ki és hordozott jellegzetes mintázatot. Ezzel kapcsolatban több összehasonlító tanulmányt is írtam, és ezekben nagymértékben támaszkodtam a *Thalassa*, majd az *Imágó Budapest* anyagaira. Lásd: A konstruktív pesszimizmus forrásvidéke. A magyar tudományos műhelyek „utolsó polihisztorai” és „titkos klasszikusai” a 20. század első felében. In: Békés Vera (szerk.): *A kreativitás mintázatai*. Áron Kiadó, Budapest, 2004, 130-177. Valamint újabban: Az ember tragédiája és az úgy nevezett „Marslakók”-rejtély. In: Mészáros András (szerk.): *Filozófia és irodalom*. MTA Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács, Budapest, Somorja, 2020, 150-164.

egy-egy konkrét problematika folytonosságának megőrzésére, amelynek hiányára Mannheim utalt. Nekem Ferenczi egyik, még a Freuddal való ismeretség előtti időkből származó filozofikus írása, amelyet éppen *Thalassa* egyik korai számában tettek újra közzé, segített megtalálni a keresett folytonosságot: „A tudás mérlege” című írásában⁴, 1903-ban Ferenczi ezt a paradoxont fejtegeti: „Amit öntudatnak nevezünk, az lényegében öntudatlan. Az öntudatlan pedig igen sokszor magán viseli a tudatosság, értelmesség bélyegét.” Ferenczi (különösen a „Nyelvzavar” tanulmány) egyébként már egyetemista koromban is nagy hatással volt rám. A filozófia szakosok mellett, hogy emelt óraszámokban tanultak általános pszichológiát, kaptak egy elég részletes történeti-elméleti bevezetést a pszichoanalízis alapjaiba is (már amennyiben ez lehetséges volt a hetvenes évek első felében). Freud fontos műveit már újra lehetett olvasni legalább könyvtárban, és megjelent Buda Béla szerkesztésében *A pszichoanalízis modern irányzatai* című kötet. Ettől persze nem lettünk pszichoanalitikusok, de az világossá vált, hogy ez a pszichoanalízis (nem pozitivista) tudományos értelemben komolyan vehető, sőt, ha megtisztítjuk teljesítményüket az azóta minden irányból ráragasztott mítoszoktól és minősítésektől, akkor láthatjuk, hogy mind céljaik, mind szemléletük nagyon is illeszkedik a 19-20. századforduló természettudományos illetve – főként Ferenczi révén – társadalomtudományos törekvései közé. Nevezetesen: a korszak természettudósai minden fizikai jelenség mögött rejtett, empirikusan közvetlenül nem észlelhető hatóerőket kerestek szenvedélyesen (és találtak, pl. Röntgen vagy Eötvös). Freudnak is meggyőződése volt, hogy felfedezése a neurózisok keletkezésének okairól és az analízis módszeréről, mellyel ezek a rejtetten ható erők feltárhatók, ebbe a sorba illeszkedik.

Másfelől, a társadalomtudományok ezzel egy időben azokat a hatóerőket keresték, amelyek felfedezése megszabadíthatja a béklyóitól szenvedő embert. Freudnál ez az emancipációs törekvés mindenekelőtt az individuum belső felszabadításra irányult. A pszichoanalitikus mozgalomban Ferenczi és tanítványai voltak azok, akik az individuális felszabadítást mindenkor közösségi dimenziókban értelmezték. Nem véletlen, hogy Freud egy előadását meghallgatva Ferenczi lelkesült reflexiójában épp ezt a felszabadító erőt méltatja:

„Vigasztaló kilátás, hogy a jövőben nemzedékben az efféle szabad és nyílt beszéd [...] nem a kivételek közé fog tartozni. Olyan távlat ez, amelyet még nem méltattak eléggé. Amikor Ön a pszichoanalízis esélyeiről beszél, nem hagyhatja figyelmen kívül ezt a szempontot. Ha egyszer a társadalom túljut a gyermekkorán, akkor a társadalmi és politikai élet soha nem is sejtett lehetőségei nyílnak meg. Gondolja csak meg, mit jelentene, ha az ember *mindenkinek megmondhatná az igazat*, az apának, a tanítónak, a szomszédnak és magának a királynak is.”⁵

⁴ Ferenczi Sándor: A tudás mérlege. *Jövendő*, 1, 1903. dec. 27. Új szövegközlés: *Thalassa*, 1996, 7(2): 154-157. [http://thalassa.mtapi.hu/a_folyoirat/e_szovegek/pdf/\(07\)1996_2/141-179_Ferenczi-a-Jovendoben.pdf](http://thalassa.mtapi.hu/a_folyoirat/e_szovegek/pdf/(07)1996_2/141-179_Ferenczi-a-Jovendoben.pdf)

⁵ Ferenczi Sándor levele Sigmund Freudhoz, 1910. febr. 5. In: Sigmund Freud – Ferenczi Sándor: *Levelezés*. Szerk. E. Brabant, E. Falzeder, P. Giampieri-Deutsch. S. a. r. Erős Ferenc. *Thalassa* Alapítvány, Pólya Kiadó, Budapest, 2000. I/1. köt. 224-225. (Kiemelés az eredetiben.)